

Ящук

Тетяна Анатоліївна,

викладач

tetyanayashchuk@ukr.net

ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ РИНКУ ОСВІТНІХ ПОСЛУГ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

SPECIAL ASPECTS OF THE HIGHER EDUCATION SERVICE MARKET FUNCTIONING IN UKRAINE IN MODERN CONDITIONS

У статті розглянуто специфічні особливості функціонування ринку освітніх послуг вищої освіти в Україні, узагальнено новітні тенденції розвитку вищої освіти, обумовлені сучасним розвитком технологій та вимогами зростаючих темпів оновлення знань.

В статье рассмотрены специфические особенности функционирования рынка образовательных услуг высшего образования в Украине, обобщены новейшие тенденции развития высшего образования, обусловленные современным развитием технологий и требованиями растущих темпов обновления знаний.

This article reveals the question of particularities of higher education service market functioning in Ukraine, summarizes the innovating trends of higher education development, conditioned by modern technology progress and requirements of growing tempo of renewed knowledge.

Ключові слова: освітні послуги, ринок освітніх послуг вищої освіти, моніторинг ринку праці, менеджмент освіти, фінансове забезпечення.

Ключевые слова: образовательные услуги, рынок образовательных услуг высшего образования, мониторинг рынка труда, менеджмент образования, финансовое обеспечение.

Key words: education service, higher education service market, labor market monitoring, education management, financial support.

ВСТУП

Ринкові відносини в Україні з початку 90-х років минулого століття почали впроваджуватися практично у всі галузі економіки та суспільного життя, зокрема, вони виявили значний вплив на діяльність системи освіти. У цей час почав своє становлення специфічний ринок – ринок освітніх послуг,

оскільки освітня сфера охоплює найширший спектр соціально-економічних процесів і явищ, у ній концентрується і перетинається різноманіття цінностей, інтересів і потреб, властивих сучасному етапу суспільного розвитку.

Ринок освітніх послуг в Україні розвивається швидкими темпами і характеризується, передусім, відкриттям нових вищих навчальних закладів, в тому числі і приватних, зростанням чисельності студентів, диверсифікацією джерел фінансування навчальних закладів тощо.

Усе це потребує науково осмислення освітнього процесу, інтерпретації його сутності, напрямів і перспектив функціонування і розвитку. Стрімкий розвиток цього ринку обумовлює необхідність детального вивчення тенденцій його функціонування, розробки на цій основі напрямків його реформування, що адекватно й ефективно відповідало б викликам сучасної економіки. Аналіз процесу його становлення й формування структури має важливе й теоретичне, і практичне значення, в першу чергу, для визначення перспектив і стратегічних напрямків його розвитку, вироблення комплексу заходів з його регулювання.

Цими питаннями активно займаються вчені Д.В. Бондаренко, Б.М. Данилишин, А.Я. Дмитрів, В.Ю. Дмитрієв, І.С. Каленюк, О.А. Крат, В.І. Куценко, М.А. Мартинюк, К.М. Ромащенко, Б.С. Рябушкін, І.Ю. Ходикіна, О.І. Черниш, В.О. Шевчук та інші.

МЕТА РОБОТИ полягає у виявленні основних тенденцій розвитку та функціонування ринку освітніх послуг в Україні, що надасть можливість більш ефективно використовувати освітні та наукові послуги.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Методологічною та інформаційною основою статті є наукові праці, матеріали періодичних видань, ресурси Internet, нормативно-правові акти з питань функціонування ринку освітніх послуг.

Під час написання статті застосовано методи аналізу і синтезу, порівняння, узагальнення, системного підходу.

РЕЗУЛЬТАТИ

На сучасному етапі розвитку ринок освітніх послуг – це велике багатогалузеве економічне середовище, де створюється значущі елементи національного багатства – знання, інтелектуальний розвиток, уміння, навички особистостей, які потенційно можуть зробити свій внесок у подальший розвиток країни. У цій якості результати діяльності ринку освітніх послуг виступають як інвестиції у виробництво.

Надання освітніх послуг у доринковому періоді було виключно державною монополією і істотно відрізнялось від свого сьогоденішнього стану. Становлення сучасної системи вищої освіти відбувалось в умовах переходу від командно-адміністративної економіки до ринкової. На першому етапі цієї трансформації вищі навчальні заклади здійснювали діяльність, увібравши в себе сутнісні ознаки обох систем – ринковий механізм господарювання ще не був налагоджений, а менеджмент відставав від необхідності впровадження нової нормативно-правової бази.

З зв'язку із розвитком ринкових відносин виникла потреба у нових кадрах, яких необхідні були для забезпечення функціонування багатьох сегментів ринку. Це створило передумови для зниження якості науково-педагогічних працівників, яким необхідно було перекваліфіковуватись для підготовки таких кадрів, зокрема, для викладання нових навчальних дисциплін. У таких умовах головне завдання багатьох вузів зводилось не до того, щоб удосконалювати освітні програми і примножувати інтелектуальний капітал, а для того, щоб забезпечити колишній якісний рівень викладання.

Значна частина проблем функціонування вищої школи, які виникли в умовах переходу до ринкових відносин так і не була вирішена до теперішнього часу. На сьогодні для української вищої освіти характерними є такі негативні тенденції:

- зниження рівня навчально-виховного процесу, що призводить до невисокої кваліфікації випускників;

- велика кількість вищих навчальних закладів, багато з яких не забезпечують належної якості навчання;
- дисбаланс на ринку освітніх послуг між попитом і пропозицією випускників з вищою освітою;
- стійка тенденція до масовості освіти поряд з погіршенням кваліфікаційної й вікової структури зайнятості;
- недосконалість фінансової політики держави щодо фінансування університетів, яка не враховує їх рейтинг;
- відсутність сучасної матеріально-технічної бази вищих навчальних закладів;
- наявність бар'єрів між науковими розробками викладачів, студентів, аспірантів та їх впровадження у виробництво;
- низький рівень оплати праці у вищих навчальних закладах, що знижує рівень мотивації праці викладачів;
- значне скорочення державних місць;
- перевага приватних вищих навчальних закладів у порівнянні з державними щодо проведення цінової політики в оплаті за навчання.

У системі освіти важливе значення має мотивація студентів як основних споживачів освітніх послуг. Навчаючись в університетах, юнаки і дівчата прагнуть до забезпечення власної життєдіяльності, підтримання стабільного і гідного рівня життя, реалізації свого інтелектуального та життєвого потенціалів.

На думку Каленюк І.С. [1, с. 46], основними критеріями, на які спирається абітурієнт під час вибору вищого навчального закладу та спеціальності, є:

- 1) оцінка власних здібностей, рейтинг вузу;
- 2) затребуваність спеціальності;
- 3) якість викладання і кваліфікація професорсько-викладацького складу;
- 4) статистика працевлаштування випускників вузів;

5) зручність розташування навчальних корпусів, близькість до місця проживання;

6) відгуки про вуз в засобах масової інформації та інтернет-просторі.

Проте головним важелем впливу є матеріальний фактор: співвідношення витрат на вході та ефекту на виході. Питання, яке залишається ключовим для більшості абітурієнтів, полягає у визначенні інструментальної цінності вищої освіти: які знання можуть бути конвертовані в дохід? У даному випадку виникає відразу кілька проблем:

- 1) проблема прогнозування попиту;
- 2) проблема передбачення тенденцій;
- 3) проблема надмірної кредиту довіри.

Рішення про вибір спеціальності приймається на підставі моніторингу ринку праці. Аналіз, проведений домогосподарствами, неглибокий і ґрунтується на таких критеріях: ємність ринку праці; наявність пропозиції; загальна репутація спеціальності; статус і престиж фахівця. Вихідними даними для аналітики є публікації в засобах масової інформації. Причому, домогосподарства мають звичай вважати дані повідомлення правдивими і не піддаються сумніву. Аналіз статистичних даних практично виключений. При формуванні стратегії просування вузи спираються головним чином на поведінку контактної аудиторії, більшу частину якої становлять потенційні студенти та слухачі. Отже, пропозиції вузів відстають від поточних потреб національного ринку [1, с. 52].

При виборі вищого навчального закладу багато абітурієнтів спираються на рейтинги установ вищої школи. Рейтинг істотно залежить від успішності і затребуваності випускників. Провідні вузи залучають кращих абітурієнтів, що відрізняються високим інтелектом, працьовитістю і націленістю на результат. Виходить своєрідний конвеєр, що працює на зростання авторитету конкретного навчального закладу. Як результат, за рахунок досягнень своїх студентів і випускників навчальний заклад нарощує свій потенціал. Однак з огляду на це, вища освіта перетворюється в масове

явище, при чому якість студентства знижується. Крім того, окремі студенти, які навчаються на контрактній основі, вважають, що плата за навчання здатна компенсувати відсутність результативності [2, с.74].

Актуальною також є необхідність вивчення, аналізу і врахування університетами тенденцій та закономірностей попиту на фахівців з вищою освітою на ринку праці. Ринкові відносини розвиваються стрімко. Практично щороку з'являються нові міжгалузеві напрямки, а деколи навіть цілі галузі. Передбачати нові пропозиції не важко, якщо вища школа буде проводити повноцінне систематичне вивчення потреб роботодавців.

Але у деяких випадках реакція вузівського керівництва помітно відстає від тенденцій ринку. Такий консерватизм частково обумовлений відсутністю стимулів до оперативного реагування, у зв'язку з чим відновлюється дискусія про необхідність комерціалізації вищої освіти за умови скорочення державного фінансування. Перехід до самоокупності призведе до більш високої результативності менеджменту і здатності генерувати ефективні управлінські рішення.

Розвиток ринку освітніх послуг робить усе більш актуальною проблему використання елементів маркетингу в керуванні навчальним закладом. Це пов'язано з тим, що однією із найважливіших реалій розвитку сучасної вищої освіти є ріст кількості недержавних навчальних закладів і як альтернатива цьому – збільшення частки комерційного прийому студентів у державні вузи. Відсутність ефективного маркетингу ринку освітніх послуг спричиняє відсутність інформації про кількість працівників, необхідних для забезпечення процесу відтворення.

Корженко К. А. стверджує, що серед всього різноманіття сучасних тенденцій розвитку освітньої сфери, основними слід назвати такі:

- визначальна роль освіти у становленні економіки знань (як генератора і передавача знань та інформації);

- диверсифікація джерел фінансування (від переважно державного фінансування до широкого спектру доходів та підвищення ефективності витрачання цих коштів);
- зміна вимог до змісту, методів та форм навчального процесу (компетентнісний підхід);
- інтернаціоналізація освіти (необхідність уніфікації освітнього контенту, визнання дипломів);
- зміна організаційних форм освітньої діяльності (концентрація, централізація, диверсифікація: паралельна освіта, мережеві університети);
- глобалізація ринку освітніх послуг (зростання чисельності іноземних студентів, транскордонної освіти) [3, с. 67].

Швидкий розвиток інформаційних технологій, їх тотальне входження в життя людини з неминучістю створює нові виклики і, у той же час, відкриває горизонти нових можливостей перед освітньою галуззю. Відповідно, сьогодні перед Україною постає необхідність освоєння нових підходів до організації освітньої системи у світлі вимог, обумовлених сучасним станом розвитку людства: глобалізацією, інформатизацією, прискоренням темпу життя. Про актуальність проблеми свідчить чимала кількість досліджень у цій сфері. У співпраці „The New Media Consortium” (NMC) з освітнім проектом „EDUCAUSE”(ELI), було підготовлено доповідь „The NMC Horizon Report: 2015”. У дослідженні визначені ключові напрями розвитку сучасної вищої освіти та проблеми їх запровадження у масову практику, що має стати в нагоді і для освітньої галузі нашої країни [4].

Вищі навчальні заклади в Україні все більшою мірою стають автономними, тому повинні самостійно набувати конкурентних переваг, визначати перспективи свого подальшого розвитку, шляхи поліпшення фінансування, оновлення матеріально-технічної бази, подальшого розширення інноваційного спрямування наукових досліджень тощо.

Одним із новітніх напрямів розвитку вітчизняної вищої школи, передусім, для інженерно-технічних спеціальностей, є впровадження

дуальної освіти. Дуальна освіта – спосіб навчання 50 на 50, коли поєднується теорія у ВНЗ та практика на виробництві, зародився в Німеччині у 1970-х роках. Для отримання теоретичних знань студенту достатньо 1–2 дні на тиждень відвідувати ВНЗ, а також працювати самостійно. Решта підготовки – це робота на підприємстві. Згідно з принципами дуальної освіти, підприємці можуть формувати розклад занять, забирати зайві предмети і навіть приймати іспити у студентів. Також платять стипендію, наближену до зарплатні. Таким чином молодим спеціалістам не потрібно шукати компроміс між навчанням і під заробітком [5].

Міністр освіти і науки України Л. Гриневич зазначає, що „розвиток дуальної освіти, коли в підготовці молодих фахівців беруть участь і навчальний заклад, і підприємство, може стати саме тим поштовхом, що необхідний українській освіті для підвищення якості навчання і її відповідності стандартам та запитам ринку праці. Впровадження дуальної освіти в Україні найперше чекають виробнича, аграрна та ІТ-сфери. Студенти, які вчать за цими напрямками, більше потребують практики, ніж теорії. На жаль, технічна база вітчизняних вишів застаріла. Тим часом, бізнес вкладає гроші в інновації, а тому може навчити студентів виробничим процесам” [6].

В останні роки в Україні спостерігається зростання попиту на послуги з вищої освіти. Така тенденція обумовлюється економічним ефектом, що його спричиняють нові знання. Тобто рівень кваліфікації працівника, його інтелектуальні здібності значною мірою визначають конкурентоспроможність не тільки працівника на ринку праці, а також фірми та економіки в цілому. Крім того, освіта впливає на загальний рівень культури, здоров'я і благополуччя громадян країни, стабільність суспільства. В Україні інформація, що її надає статистика, не дозволяє вивчити ринок освітніх послуг у всьому його різноманітті [6].

З розвитком ринкових відносин розширюються освітні потреби людини, змінюється їх структура. Для забезпечення належного рівня

підготовки фахівців держава повинна забезпечити баланс між державною та недержавною системами вищої освіти, привести у відповідність з регіональними потребами кількість освітніх установ та їх видів, визначити зміст освіти, що адекватний запитам соціально-економічного середовища та інтересам суспільства, забезпечити наступність в освіті, розробити та впроваджувати такі технології навчання, які забезпечать максимальну реалізацію потреб особистості та врахують її індивідуальні особливості. В свою чергу, статистика освіти повинна надати органам державного управління на всіх організаційних рівнях необхідну статистичну інформацію для забезпечення прийняття ними обґрунтованих управлінських рішень щодо освіти в цілому та ринку освітніх послуг зокрема [7].

Однією з найважливіших особливостей освітніх послуг вищої школи на сучасному етапі є їхня висока інтелектуальність, що спричиняє підвищену складність знань, які студенти повинні не тільки засвоїти у процесі навчання, але й уміти застосовувати на практиці. Відбуваються також зміни і в структурі надання освітніх послуг. Все більшого розвитку набувають міжнародні (транснаціональні) навчальні програми та різноманітні форми дистанційної освіти.

ВИСНОВКИ

Отже, сьогодні в Україні ринок освітніх послуг не готовий повністю задовольнити попит роботодавців у кадрах та оперативно реагувати на зміни їхніх потреб. Наявність професійно-кваліфікаційного дисбалансу між потребами ринку праці і підготовкою кадрів вищими навчальними закладами обумовлює значні непродуктивні витрати державних і особистих коштів громадян, а також моральні втрати суспільства. Відсутність дієвого маркетингу ринку освітніх послуг призводить до того, що суспільство не знає, скільки і яких фахівців насправді потрібно для забезпечення процесу відтворення. Тому гострою потребою є коригування відносин між суб'єктами ринку освітніх послуг з їх метою регулювання.

Також потребує удосконалення державна політика щодо освітньої галузі вищої кваліфікації. Необхідно створити нормативно-правову базу для оптимізації системи державного фінансування шляхом диференційованого підходу до її формування. Також важливим є забезпечення оптимального співвідношення бюджетних та позабюджетних джерел фінансового забезпечення вищої освіти.

Список використаних джерел

1. Каленюк І.С. Особливості регулювання ринку освітніх послуг : монографія [Текст] / І. Каленюк, Л. Цимбал // Черніг. держ. ін-т економіки і упр. – Чернігів: ЧДІЕіУ, 2011. – 183 с.
2. Кукурудза І.І. Проблеми функціонування та розвитку ринку послуг вищої школи в Україні [Текст] / І. І. Кукурудза // Вісник економічної науки України. – 2011. – № 2. – С. 72–78.
3. Корженко К. А. Специфіка економічних відносин на ринку освітніх послуг [Текст] / К. А. Корженко // Вісн. Міжнар. Слов'ян. ун-ту. Сер. Екон. науки. – 2005. – № 1–2. – С. 66–68.
4. Новітні тенденції розвитку вищої освіти та освіти протягом життя: перспективи для України. Аналітична записка [Електронний ресурс] / Національний інститут стратегічних досліджень. – Режим доступу : <http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/15122016-787ee.pdf>.
5. Андрейців І. Що таке дуальна освіта і навіщо вона українцям [Електронний ресурс] / І. Андрейців. – Режим доступу : <http://life.pravda.com.ua/society/>.
6. Гриневич Л. Дуальна освіта стане мостом між ринком праці та українською освітою [Електронний ресурс] / Л. Гриневич. – Режим доступу : <http://mon.gov.ua/usi-novivni/novini/2017/02/15/>.
7. Свистун-Золотаренко Л.О. Статистичний аналіз ринку послуг вищої освіти в Україні [Електронний ресурс] / Л.О. Свистун-Золотаренко. – Режим доступу : <http://194.44.12.92:8080/jspui/bitstream/123456789/1383/1.pdf>.